

ARTUR KUŹMA
Lublin

KANCELARIA KRÓLEWSKA
ANDEGAWENÓW I JAGIELLONÓW
JAKO ŚRODOWISKO AWANSU
NA DRODZE DO ARCYBISKUPSTWA GNIEŹNIEŃSKIEGO

Wśród uwarunkowań decydujących o sukcesji na stolicy metropolitalnej w Gnieźnie niezmiennie istotne miejsce zajmował kontekst polityczny towarzyszący kolejnym nominacjom¹. Stała obecność tego czynnika wynikała z faktu, iż obsada arcybiskupstwa gnieźnieńskiego stanowiła tak w średniowiecznej, jak i w nowożytnej Polsce akt o istotnym znaczeniu państwowym. W związku z tym na drodze kariery prowadzącej do godności metropolity gnieźnieńskiego zupełnie zasadniczego znaczenia nabierały przedpromocyjne kontakty kandydatów do tego urzędu z aparatem państwowym. Współdziałanie w realizacji politycznych planów monarchy pozostawało stałym elementem życiorysu niemal każdego metropolity z czasów panowania Andegawenów i Jagiellonów. Kariera państwowa stanowiła zatem integralny czynnik procesu uzyskiwania awansów prowadzących do promocji na stanowisko arcybiskupa w Gnieźnie².

¹ Aspekt prawny sukcesji na stolicach biskupich w Polsce średniowiecznej i nowożytnej oraz zmieniający się wpływ czynników politycznych omawia dokładniej J. Grzywacz (*Nominacja biskupów w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 1960). Na temat znaczenia woli monarszej, zwłaszcza od czasu precedentalnych rozstrzygnięć ze schyłku panowania Ludwika Węgierskiego (r. 1382), ważne uwagi wnosi J. Kłoczowski (*Biskupi i kapituły w dziele Janka z Czarnkowa*, w: *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, red. H. Chłopocka i in., Poznań 1984, s. 208-212). Podstawy prawne nominacji oraz okoliczności polityczne określające charakter kariery członków episkopatu Polski z czasów ostatniego Jagiellona podaje A. Dybko-wa (*O powoływaniu biskupów za panowania Zygmunta Augusta*, w: *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV-XVIII w.*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994, s. 116-142).

² Kariera arcybiskupów gnieźnieńskich w służbie państwa w okresie poprzedzającym

Znaczenie tego urzędu, obok prerogatyw przynależnych stanowisku metropolity na terenie jego prowincji oraz czołowej pozycji w życiu publicznym kraju (m.in. pierwszeństwo w radzie królewskiej / senacie, przywilej koronacji władcy), powiązanej z bogatym uposażeniem, ustępującym wielkością jedynie domenie królewskiej, umacniały od czasów jagiellońskich jeszcze dodatkowo – godność prymasowska (od 1418) i funkcja legata urodzonego (*legatus natus*, od r. 1515)³.

promocję znalazła w znaczącym stopniu swe omówienie w nowszej literaturze, zwłaszcza w pracach poświęconych funkcjonowaniu najważniejszych instytucji państwa polskiego za Andegawenów i Jagiellonów. Należy tu przede wszystkim wskazać prace przynoszące wyniki badań nad organizacją i personelem polskiej kancelarii królewskiej oraz służby dyplomatycznej tego okresu: J. K r z y ż a n i a k o w a, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły*, cz. 1-2, Poznań 1972-1979; I. S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a, *Dokumenty królewskie i ich funkcje w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370-1444*, Warszawa 1977; t a ż, *Polska kancelaria królewska w latach 1447-1506*, Wrocław 1967; A. W y c z a ń s k i, *Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego 1506-1548*, Warszawa 1990; K. O ż ó g, *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306-1382*, Kraków 1995; *Historia dyplomacji polskiej*, red. M. Biskup, t. I – *Połowa X w. – 1572 r.*, Warszawa 1980 (dalej skrót: HDP I). Podstawowe znaczenie mają publikowane w ostatnim czasie spisy urzędników dawnej Polski, redagowane przez A. Gąsiorowskiego, zwłaszcza ważny dla prezentacji tytułowego zagadnienia t. X: *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku* (Kórnik 1992). Z wielu opracowań traktujących o elicie władzy wymienić należy przynajmniej A. Gąsiorowskiego, *Rotacja elity władzy w Polsce średniowiecznej* (w: *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, t. I, red. S. Kuczyński, Warszawa 1981, s. 264-290) oraz W. Fałkowskiego, *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka 1447-1492. Studium aspektów politycznych* (Warszawa 1992). Ostatnie dziesięciolecie przyniosło też kilka prac traktujących o karierach publicznych i uwarunkowaniach nominacji biskupów polskich z czasów jagiellońskich, w tym o karierach w kancelarii monarszej. Oprócz cytowanej wyżej pracy A. Dybkowej cenne ustalenia zawierają: J. W i e s i o ł o w s k i, *Episkopat Polski w XV wieku jako grupa społeczna*, w: *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, t. IV, red. S. Kuczyński, Warszawa 1990, s. 236-295; A. G ą s i o r o w s k i, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w Polsce pierwszych Jagiellonów*, „Roczniki Historyczne” 59(1993), s. 93-109; A. S u c h e n i - G r a b o w s k a, *Prymasi i arcybiskupi gnieźnieńscy w latach 1510-1537*. Szkic A. Wyczańskiego, *Polityka i Kościół w dobie Odrodzenia. Nominacje biskupie Zygmunta Starego* (w: *Kultura polska a kultura europejska*, Warszawa 1987, s. 61-68), należy traktować jedynie jako wprowadzenie do zagadnienia zakreślające podstawowe problemy badawcze. Problematykę badawczą, dotyczącą znaczenia piastowania urzędów państwowych w różnych przejawach kariery publicznej, referuje J. Bieniak (*Urząd jako droga awansu w średniowiecznej Polsce* (tezy), w: *Pamiętnik XII. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, cz. 2, Katowice 1979, s. 59-60).

³ H. L i k o w s k i, *Powstanie godności prymasowskiej arcybiskupów gnieźnieńskich*, „Przegląd Historyczny” 19(1915), s. 21 n.; J. N o w a c k i, *De archiepiscopi Gnesnensis dignitate ac praerogativa primatiali*, „Collectanea Theologica” 18(1937), s. 616-700; G ą s i o r o w s k i, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, s. 101. Dobra arcybiskupie obejmowały w XV w. 13 miast i blisko 300 wsi z rocznym dochodem przekraczającym 11 000 grzywien i stanowiły największy poza królewsczyznami kompleks posiadłości w kraju. Por.

Kariera państwowa arcybiskupów gnieźnieńskich urzeczywistniała się w różnych obszarach aktywności publicznej. Zazwyczaj doświadczenia polityczne zdobywane były przez przyszłych metropolitów w kilku takich sferach i znajdowały swą kontynuację także w okresie pontyfikatu na stolicy arcybiskupiej⁴.

W okresie rządów władców z dynastii Andegawenów i Jagiellonów (1370-1572) promocję na stolicę arcybiskupią uzyskało w latach 1374-1562 dwudziestu trzech dostojników, z których jeden nie został dopuszczony do objęcia urzędu⁵. Wśród dwudziestu dwóch pozostałych wszyscy dysponowali zdoby-

J. W a r ę ż a k, *Rozwój uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w średniowieczu*, Lwów 1929; L. Ż y t k o w i c z, *Studia nad gospodarstwem wiejskim w dobrach kościelnych w XVI wieku*, Warszawa 1962, s. 18-19. W XVI w. wielkość uposażenia arcybiskupa szacowano na 50 000-60 000 zł polskich (relacja P. E. Giovanniego, w: *Analecta Romana, quae historiam Poloniae saeculi XVI illustrant*, ed. J. Korzeniewski, w: *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. XV, Kraków 1894, s. 106). Warto przytoczyć spostrzeżenie J. Wiesiołowskiego, że metropolita płacił niemal połowę annat płynących do Kamery Apostolskiej z całej monarchii Jagiellonów, (*Episkopat Polski*, s. 239).

⁴ Problem udziału arcybiskupów gnieźnieńskich w życiu politycznym państwa polskiego czeka na opracowanie. Dotychczasowe badania publikowane najczęściej w nielicznych biografiach poszczególnych metropolitów oraz te, których wyniki są rozproszone w licznych mniejszych biogramach (głównie w PSB), nie dają całościowego obrazu zjawiska i nie zawsze wnoszą wiele ponad posiadające z górą stuletnią metrykę ustalenia J. Korytkowskiego (*Arcybiskupi gnieźnieńscy ...*, t. I-III, Poznań 1888-1889), pozostającego w związku z tym nadal podstawowym opracowaniem zagadnienia w całym interesującym nas okresie. Rekonstruowany tu etap w karierze państwowej, w okresie przed promocją na arcybiskupstwo, stanowi konieczny wstęp do przebadania na nowo późniejszej aktywności publicznej tych dostojników, w latach pontyfikatu na stolicy metropolitalnej. Na temat aktywności publicznej arcybiskupów oraz potrzeb badawczych polskiej historiografii w tej dziedzinie zob. G ą s i o r o w s k i, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, s. 97 n. Zakres i znaczenie problematyki badawczej związanej z działalnością publiczną arcybiskupów w okresie pontyfikatu, zwłaszcza w aspekcie pomijanej często aktywności wewnątrzkościelnej podnosi też A. Dybkowa (dz. cyt., s. 117).

⁵ Na stolicę arcybiskupią prekonizowani zostali w tym okresie kolejno (rok elekcji/prekonizacji, data śmierci): Janusz Suchywilk (1374-1382); Bodzanta (1382-1388); Jan zw. Kropidło (prowijza papieska 1389-1394; nie dopuszczony przez króla zrezygnował z godności); Dobrogost Nowodworski (1394-1401); Mikołaj Kurowski (1401/02-1411); Mikołaj Trąba (1411/12-1422); Wojciech Jastrzębiec (1423-1436); Wincenty Kot z Dębna (1436/37-1448); Władysław Oporowski (1448/49-1453); Jan Odrowąż Sprowski (1453-1464); Jan Gruszczyński (1464-1473); Jakub z Sienna (1473-1480); Zbigniew Oleśnicki Młodszy (1480/81-1493); Fryderyk Jagiellończyk (1493-1503); Andrzej Róża Boryszewski (1503-1510); Jan Łaski (koadiutor z prawem następstwa 1508/ obj. 1510-1531); Maciej Drzewicki (1531-1535); Andrzej Krzycki (1535-1537); Jan Latański (1537-1540); Piotr Gamrat (1540/41-1545); Mikołaj Dzierżgowski (1545/46-1559); Jan Przerebski (nom. na koadiutora 1558/ obj. 1559-1562); Jakub Uchański (1562-1581). Podstawę źródłową do ustalenia podanej chronologii sukcesji zawierają przytaczane prace J. Korytkowskiego (*Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. I-III) i A. Gąsiorowskiego (*Arcybiskupi...*, Aneks,

tym w okresie przed promocją na arcybiskupstwo doświadczeniem politycznym (tab. nr 1). Dominującym jego rodzajem był charakterystyczny dla wszystkich udział w różnych krajowych misjach i akcjach politycznych. Z zaangażowanie w bieżącym życiu politycznym państwa na arenie wewnętrznej wyrażało się często w badanej grupie udziałem w funkcjonowaniu organów reprezentacji stanowej, przyjmującym od schyłku XV w., a zwłaszcza za czasów ostatnich Jagiellonów, postać regularnych obrad parlamentarnych. Polegało w związku z tym niejednokrotnie na aktywnym uczestnictwie w procesach prawotwórczych i podobnych działaniach legislacyjnych, regulujących zasady funkcjonowania monarchii (np. kodyfikacyjnych: J. Łaski – *Commune incliti Regni Poloniae privilegium* z r. 1506, wcześniej, jeszcze za czasów Kazimierza Wielkiego, przejawiał tego typu aktywność pierwszy z interesującej nas grupy arcybiskupów – J. Suchywilk, współtwórca kodyfikacji tego monarchy). Przyjmowało też bardzo często postać różnych konkretnych misji mających na celu reprezentowanie interesów władcy, rzadziej innych podmiotów politycznych, podczas obrad zgromadzeń takich, jak: sejmiki, zjazdy i narady lokalnych podmiotów politycznych z wysłannikami króla, obrady stanów pruskich oraz instytucji kościelnych (synodów, kapituł).

Tab. 1. Doświadczenia polityczne*

Rodzaj doświadczenia	Liczba osób Nominaci w latach 1374-1562	Udział procentowy w grupie z lat 1374-1562
Krajowe misje polityczne	22	100
Dyplomacja	18	82
Kancelarie	18	82
Aparat gospodarczy i skarbowy państwa	6	27

* Tabela opracowana na podstawie pozycji cytowanych w przypisie 2 i 5.

Poselstwa podejmowane w imieniu władcy do wymienionych środowisk państwowych i kościelnych stanowiły praktyczną receptę na uzyskanie niezbędnego doświadczenia politycznego, dyskontowanego później podczas spra-

s. 106-109). Por. też J. S a w i c k i, *Arcybiskupi metropolici gnieźnieńscy*, w: *Chronologia polska*, red. B. Włodarski, Warszawa 1957, s. 477-479 (tu podana również podstawowa bibliografia) oraz odpowiednie biografie w PSB.

wowania odpowiedzialnych stanowisk w aparacie władzy na szczeblu centralnym oraz w służeniu monarsze radą na forum rady królewskiej/senatu. Kreatywna rola monarchy w formowaniu elity władzy działała mobilizująco na wszystkich podejmujących się tego typu misji. Ponad cztery piąte (82%) miały za sobą w okresie przed uzyskaniem promocji na arcybiskupstwo praktykę polityczną polegającą na służbie w dyplomacji, widoczną we wszystkich kierunkach polskiej polityki zagranicznej tego okresu, począwszy od kontaktów z papieżem, poprzez wszystkie ważniejsze podmioty polityczne Europy, skończywszy na najbliższych sąsiadach (Węgry, Mołdawia, Zakon Krzyżacki). Niezmiennie widoczna jest też aktywność przedstawicieli tej grupy w stojących na pograniczu dyplomacji i krajowych misji politycznych relacjach z Litwą.

Poselstwa w określonym kierunku obrazują znajomość danego terenu, a niejednokrotnie również posiadane kwalifikacje intelektualne oraz zaufanie ośrodków dyspozycyjnych i zakres uprawnień z ramienia monarchy, zaś ich ranga wskazuje na stopień odpowiedzialności za kształt prowadzonej w jego imieniu polityki zagranicznej. Sześciu arcybiskupów gnieźnieńskich, którzy uzyskali nominację w latach 1374-1562, miało na drodze swej kariery publicznej współpracę z aparatem gospodarczym i skarbowym państwa (tab. nr 1). Trudne do precyzyjnego określenia pozostają związki poszczególnych przedstawicieli badanej grupy ze środowiskiem dworskim, gdyż te, poza kilkoma przypadkami (kapelanów / spowiedników, domowników i doradców króla lub królowej) miały postać najmniej sformalizowaną. Znacznie bardziej wymiernym przejawem aktywności w życiu publicznym jest udział konkretnych osób w działalności instytucji państwowych, takich jak wymieniana wyżej rada królewska, przekształcona u schyłku XV w. w senat oraz kancelaria koronna – centralny organ władzy wykonawczej króla zarówno na obszarze polityki wewnętrznej jak i zagranicznej⁶. Właśnie ta ostatnia instytucja, wypełniająca administracyjne funkcje obejmowane zakresem władzy monarszej i realizująca polityczne plany króla oraz współdziałającej z nim elity politycznej, w całym obejmowanym zasięgiem niniejszej analizy okresie,

⁶ Każdy z tych obszarów wymaga dokładniejszego przebadania w odniesieniu tak do arcybiskupów gnieźnieńskich, jak i całego episkopatu w czasach Andegawenów i Jagiellonów. Opracowania doczekała się jak dotąd w największym stopniu działalność dyplomatyczna. Por. HDP I, s. 295-793. Najlepszym przykładem opracowania obejmującego wszystkie znane pola działalności publicznej uczestnika elity politycznej czasów jagiellońskich i towarzyszące tej aktywności mechanizmy awansu, pozostaje nadal J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski – starosta Jagiellonów ...* (Warszawa 1976). Por. zwłaszcza rozdz. 2 poświęcony znaczeniu kancelarii koronnej w państwie i karierom jej urzędników (s. 24-30).

stanowiła według zgodnej opinii literatury przedmiotu „najważniejszy korytarz prowadzący do stolicy arcybiskupiej w Gnieźnie”⁷. Na tej centralnej instytucji polskiej monarchii, a jednocześnie podstawowym środowisku realizacji kariery i uzyskiwania kolejnych awansów na drodze do godności metropolity gnieźnieńskiego, zostały skoncentrowane prezentowane tu obserwacje. Będą one dotyczyły przede wszystkim formalnego aspektu kariery kancelaryjnej, czyli sprawowanych w tej instytucji urzędów, z których na ogół wynikała większość zarysowanych wyżej różnorodnych funkcji i podejmowanych działań w polityce wewnętrznej i zagranicznej.

Przez kancelarię koronną przeszło osiemnastu z dwudziestu dwóch arcybiskupów wyniesionych na stolicę metropolitalną za rządów andegaweńskich i jagiellońskich (82%). Nie znalazła się ona na drodze kariery tylko w przypadku Bodzanty⁸, Dobrogosta Nowodworskiego⁹, Fryderyka Jagiellończyka¹⁰ i Piotra Gamrata¹¹. Kariera wszystkich czterech opierała się przede wszystkim na kontaktach w środowisku dworskim, zaś sprawowane przez nich (z wyjątkiem syna monarchy – Fryderyka) urzędy w aparacie gospodarczym państwa i wypełniane funkcje dyplomatyczne były pochodną tychże relacji i zabezpieczały interesy monarsze w ważnych dziedzinach funkcjonowania państwa. Nawet kiedy były realizowane formalnie poza środowiskiem

⁷ Por. Gąsiorowski, *Arcybiskupi*, s. 95; Wiesiołowski, *Episkopat*, s. 246, 259; Dybkowa, dz. cyt., s. 128-130; Sułkowska-Kurasiova, *Dokumenty*, s. 149-150; taż, *Polska kancelaria*, s. 49.

⁸ Działal on ok. 25 lat (1357-1370 i 1372-1382) w aparacie gospodarczym monarchy jako wielkorządca krakowsko-sandomierski, (*Urzednicy malopolscy XII- XV w. Spisy*, Wrocław 1990, s. 308-309; por. Gąsiorowski, *Arcybiskupi*, s. 95).

⁹ Ten był jednak kanclerzem księcia mazowieckiego Siemowita III w latach 1368-1374, zaś od r. 1373 kapelanem, dworzaninem i dyplomata Ludwika Węgierskiego, a w okresie późniejszym bliskim współpracownikiem i dyplomata Jadwigi i Jagiełły (Ożóg, *Intelektualiści*, s. 129, tam szczegółowa bibliografia); zob. też przyp. 55.

¹⁰ Nietypowa droga kariery jest zjawiskiem charakterystycznym dla wszystkich przedstawicieli dynastii obejmujących wysokie godności kościelne. Por. Wiesiołowski, *Episkopat*, Aneks; Z. Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów*, Warszawa 1968, s. 134-138; PSB X, s. 436).

¹¹ Gamrat rozpoczął swą błyskotliwą karierę u boku słynnego dyplomaty biskupa Erazma Ciołka, zaś po jego śmierci związał się z dworem królowej Bony, pozostając do śmierci jej najbliższym współpracownikiem, doradcą i protegowanym (K. Hartleb, *Piotr Gamrat w świetle nieznanego życiorysu*, Lwów 1928; tenże, *Piotr Gamrat*, PSB VII, s. 264-266; W. Pocięcha, *Królowa Bona (1494-1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. II, s. 77-78, 134, 384, 589, t. III, s. 192, t. IV, s. 223; B. Przybylszewski, *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1526-1529*, Kraków 1984, s. 106-108. Źródła do dziejów Wawelu, t. X, cz. 1.

kancelarii, bez zajmowania stanowiska w jej strukturze organizacyjnej, z reguły pozostawały, zwłaszcza w odniesieniu do misji dyplomatycznych, pod jej auspicjami i kontrolą¹². Podany odsetek dostojników posiadających staż kancelaryjny jest niemal taki sam, jak ustalony przez J. Wiesiołowskiego dla całego episkopatu piętnastowiecznej Polski (81%)¹³ i bardzo bliski udziałowi procentowemu pracowników kancelarii królewskiej wśród nominatów na stolice biskupie w Koronie z 1. poł. XVI w., za panowania Zygmunta Starego (78%)¹⁴.

W grupie osiemnastu arcybiskupów gnieźnieńskich prekonizowanych w latach 1374-1562, którzy przeszli przez kancelarię królewską Andegawenów i Jagiellonów, znajduje się osiem osób, które debiutowały w tej instytucji na najniższych szczeblach w hierarchii urzędniczej, w roli skryby lub notariusza. (zob. tab. nr 2), ale tylko jeden z nich nie (Mikołaj Dzierzgowski) awansował na żaden wyższy urząd kancelaryjny¹⁵.

Najliczniejszą zbiorowość tworzą ci, którzy piastowali stanowisko sekretarza (zob. tab. 2). Urząd ten sprawowało dwanaście osób, czyli dwie trzecie arcybiskupów z doświadczeniem kancelaryjnym (w kancelarii królewskiej), co stanowi ponad połowę wszystkich metropolitów z tego okresu. Siedmiu rozpoczynało pracę w kancelarii koronnej od tego stanowiska, dla trzech zaś było ono najwyższym osiągniętym w tej instytucji urzędem¹⁶. Pięciu, a być

¹² Na temat ośrodków dyspozycyjnych polskiej dyplomacji w tym okresie zob. HDP I, s. 268, 355-365, 421-422, 466-467, 501-524, 570-581, 724-746. Organizacja i personel aparatu gospodarczego monarchii wymagają podjęcia dalszych badań.

¹³ *Episkopat Polski*, s. 245-246.

¹⁴ W y c z a ń s k i, *Polityka*, s. 65. W okresie rządów Zygmunta Augusta odsetek ten się zmniejszył do ok. 69%. Por. D y b k o w a, dz. cyt., s. 125, tab. 4. Istotną potrzebę stanowi opracowanie dotyczące całego episkopatu z okresu panowania Andegawenów i Jagiellonów, które dopełniłoby fragmentaryczną dotąd znajomość prezentowanej problematyki. Koniecznym wstępem winny być jednak studia nad drogami kariery biskupów poszczególnych diecezji oraz nad karierami kościelnymi pracowników kancelarii koronnej, zwłaszcza nad poznanymi bliżej pod względem kariery w służbie państwa duchownymi kierownikami kancelarii (kanclerzami, podkanclerzami) oraz grupą protonotariuszy i sekretarzy królewskich. Istniejące ustalenia biograficzne, zawarte w pracach na temat funkcjonowania kancelarii koronnej w tym okresie, stanowią dobry punkt wyjścia do podjęcia tej problematyki. W znakomitej części realizuje ów postulat w odniesieniu do zbiorowości tworzonej przez sekretarzy Zygmunta Starego cytowana już praca A. Wyczańskiego, *Między kulturą a polityką*.

¹⁵ W. Pocięcha wymienia go wprawdzie na stanowisku sekretarza (PSB VI, s. 145), ale nie potwierdzają tego nowsze badania. Zob. W y c z a ń s k i, *Sekretarze*, s. 29.

¹⁶ Bezpośrednio od sekretariatu rozpoczynali: W. Oporowski, A. Róża Boryszewski, M. Drzewicki, J. Latański, A. Krzycki, J. Przerębski, J. Uchański. Jan Przerębski, sekretarz w kancelarii koronnej od r. 1545, był wcześniej (w r. 1544) kierownikiem kancelarii litewskiej

Tab. 2. Urzędy kancelaryjne nominatów z lat 1374-1562*

Urząd	Liczba osób w latach 1374-1562	Udział nominatów z lat 1374-1562 (21 osób – bez kard. Fryderyka) %	Udział w grupie osób z doświadczeniem kancelaryjnym (18 osób) %	Arcybiskupi
Kanclerz koronny	5	24	27,7	J. Suchywilk (1354-1374) W. Jarzębiec (1412-1423) J. Gruszczyński (1455-1469) J. Łaski (1503-1510) M. Drzewicki (1511-1515), wcześniej podkanclerzy w l. 1501-1511
Podkanclerzy	6	28,5	33,3	M. Trąba (1403-1412) W. Oporowski (1428-1434) W. Kot (1434-1436) Z. Oleśnicki (1472-1476) M. Drzewicki (1501-1511) J. Przerębski (1552-1559)
Protonotariusz	2	9,5	11,1	M. Kurowski (1393-1400/1402) M. Trąba (1402)
Sekretarz	12	57	66,6	W. Oporowski (1426-1428) J. Sprowski (1450-1453) J. Gruszczyński (1450-1455) J. Sieneński (1435-1456) Z. Oleśnicki Mł. (1470-1472, 1472 – wielki) A. Róża Boryszewski 1479-1486 J. Łaski (1502; wielki 1502-1503) M. Drzewicki (1492-1497, wielki – 1497, 1499) A. Krzycki (1516-1523, wielki?) J. Latański (1504-1523, 1523-1524/25 wielki?) J. Przerębski (1545-1550, wielki 1550-1552) J. Uchański (1538-1548, wielki 1548-1550)
Notariusz skryba	8	38	44,4	J. Suchywilk, M. Trąba, J. Sprowski, J. Gruszczyński, J. Sieneński, Z. Oleśnicki, J. Łaski, M. Dzierzgowski
Kanclerz/sekretarz królowej	4	19	22,2	W. Jarzębiec (Jadwigi 1397-1399), A. Krzycki (Barbary Zapolyi 1512-1515), J. Latański (Elżbiety Rakuszanki 1498-1505), J. Uchański (Bony 1538)

* Tabela opracowana na podstawie pozycji cytowanych w przypisie 2 i 5.

może nawet siedmiu z nich, awansowało na urząd sekretarza wielkiego¹⁷. Stanowisko to zajmowało od 2. poł. XV w. trzecie miejsce w hierarchii kancelaryjnej i zapewniało osobom, które je piastowały partycypację w korzyściach płynących z funkcjonowania w środowisku ścisłej elity urzędniczej monarchii¹⁸. Wszyscy z dwunastu sekretarzy wielkich czasów jagiellońskich awansowali dalej w karierze państwowej lub kościelnej, zazwyczaj zaś w skorelowanych ze sobą obydwu jej rodzajach. Dziesięciu osiągnęło stanowiska kanclerskie. Trzech z nich awansowało bezpośrednio na kanclerza, zaś kolejnych trzech przeszło w drodze na ten urząd przez podkanclerstwo, to ostatnie stanowisko było natomiast finalnym punktem kariery państwowej dla czterech spośród siedmiu podkanclerzych, którzy wcześniej cieszyli się stanowiskiem sekretarza wielkiego (razem 13 nominacji – 7 podkanclerskich i 6 kanclerskich)¹⁹. Dwaj sekretarze wielcy, którzy nie awansowali na stanowiska kanclerskie, kierowali przez wiele lat referendarią koronną²⁰. W karierze kościelnej niemal wszyscy, z wyjątkiem zmarłego przedwcześnie kanclerza Stanisława Kurozwęckiego, zostali wypromowani na biskupów, w tym sześciu zakończyło karierę na arcybiskupstwie gnieźnieńskim, w pięciu przypadkach uzyskując tę nominację jeszcze za panowania Jagiellonów²¹.

Zygmunta Augusta (W y c z a ń s k i, *Sekretarze*, s. 264), w r. 1548 występuje również z tym tytułem – „director cancelariae” (*Rachunki dworu królewskiego 1544-1547*, wyd. A. Chmiel, Kraków 1911, s. 263). Nie awansowali dalej w hierarchii kancelaryjnej: Boryszewski, Sieneński i Sprowski.

¹⁷ Lista sekretarzy wielkich podawana przez spis *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII w.* (s. 145-146) zawiera następujące nazwiska: Zbigniew Oleśnicki w r. 1472; Maciej Drzewicki w l. 1497-1499; Jan Łaski w l. 1502-1503; Jakub Uchański w l. 1548-1550; Jan Przerębski w l. 1550-1552. Według tego zestawienia w latach 1504-1525 żaden sekretarz nie występował z tytułem wielkiego. Natomiast A. Wyczański (*Sekretarze*, s. 57, 256), wymienia na tym stanowisku m.in. A. Krzyckiego (od r. 1516) i J. Latańskiego (od r. 1522). Za podstawę dalszych obserwacji przyjęte zostały ustalenia spisu urzędników, wykluczające nominacje na sekretarza wielkiego w pierwszym dwudziestolecu rządów Zygmunta Starego (s. 144-145).

¹⁸ Bliższe informacje na temat pozycji w kancelarii, charakteru i chronologii funkcjonowania tego urzędu, w: *Urzednicy centralni*, s. 144 n. Na mocy konstytucji z r. 1504 sprawujące go osoby otrzymały pierwszeństwo po kanclerzach i podkanclerzych w uzyskiwaniu beneficjów kościelnych i dostęp do tajemnic państwowych zarezerwowanych dotąd dla kierowników kancelarii (*Volumina legum*, t. I, s. 135).

¹⁹ *Urzednicy centralni*, s. 145-146.

²⁰ Tamże, s. 136; Jakub Uchański i Stanisław Karnkowski.

²¹ Por. przyp. 5 i 17. Przyjęcie stanowiska, że Krzycki i Latański również piastowali ten urząd, podniosłoby liczebność tej grupy ośmiu, czyli dwóch trzecich z wszystkich sekretarzy wielkich z tego okresu. Sekretarzem wielkim z czasów Zygmunta Augusta, mianowanym arcybiskupem już po śmierci tego władcy (w r. 1581 po Jakubie Uchańskim), był Stanisław

W wyszczególnionej wyżej grupie arcybiskupów gnieźnieńskich, zatrudnionych wcześniej w kancelarii królewskiej na stanowisku sekretarza, warto zwrócić uwagę także na drogi kariery dwóch nie awansowanych wyżej w hierarchii urzędniczej, zasłużonych dyplomatów – Jakuba z Sienna i Andrzeja Różę Boryszewskiego, realizujących na obszarze polityki zagranicznej wiele dyspozycji formułowanych w środowisku kancelarii Kazimierza Jagiellończyka i jego dwóch synów²². Dobrze zapowiadająca się kariera państwowa pierwszego z nich, wspomagana bliskimi kontaktami w otoczeniu papieża Piusa II (E. S. Piccolominiego), zaprzyjaźnionego niegdyś ze stryjecznym bratem i protektorem Jakuba kardynałem Z. Oleśnickim, została nagle przerwana w wyniku słynnego sporu o sukcesję na biskupstwie krakowskim, rozgrywającego się w latach 1460-1463²³. Okazało się wówczas, że wcześniejsze usługi oddane władcy podczas pracy w kancelarii i misji dyplomatycznych oraz posiadane kontakty czy protekcje, nie mogą zastąpić lojalnej współpracy z królem, także w polityce dotyczącej nominacji na wyższe godności kościelne, zwłaszcza te, których obsada pozostawała aktem wagi państwowej. Polityczna niesubordynacja załamała w efekcie nieugiętej postawy monarchy nie tylko karierę państwową Jakuba, ale zniweczyła również osiągnięty z prowizji papieskiej awans kościelny. Droga powrotu do świata polityki i odzyskania możliwości dalszego rozwoju kariery kościelnej wiodła przez zdanie się na łaskę króla i akceptację przez niego określanych mechanizmów awansu. Znacznie gorsze w skutkach na drodze osobistej kariery, niż rozbieżne z planami personalnymi władcy aspiracje Jakuba z Sienna, były okoliczności towarzyszące legacji do Rzymu odbytej u progu swej kariery

Karnkowski, sekretarz wielki w l. 1563-1567, referendarz w l. 1558-1567, od 1567 biskup wrocławski (*Urzednicy centralni*, s. 136, 146, 172; PSB XII, s. 77-82; WSB, s. 318). Największa liczba sekretarzy wielkich z kancelarii Jagiellonów zasiadała – poza Gniezmem – na biskupstwie wrocławskim (5 osób: Z. Oleśnicki, K. Kurozwęcki, M. Drzewicki, J. Uchański, S. Karnkowski), które mimo trzeciej pozycji w hierarchii polskich stolic biskupich tylko w jednym wypadku było godnością finalną (Krzesław z Kurozwęk). Czterech uwieńczyło karierę godnością biskupa krakowskiego (J. Chojeński, S. Maciejowski, F. Padniewski, P. Myszkowski; z J. Latałskim pięciu), w trzech przypadkach uzyskując wcześniej, na krótko, czas biskupstwo w Płocku (J. Chojeński, S. Maciejowski, P. Myszkowski). Z diecezji wschodnich, uzyskiwanych w początkowym okresie kariery w episkopacie, trzech przeszło przez biskupstwo przemyskie (Drzewicki, Chojeński, Padniewski) i trzech przez chełmskie (Maciejowski, Uchański, Przerębski). Por. *Urzednicy centralni*, s. 145-146; D y b k o w a, dz. cyt., s. 122, 124-125.

²² Zob. S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a, *Polska kancelaria*, s. 29, nr 16, s. 111-112, nr 147, s. 151-152; HDP I, s. 455, 470, 509, 511, 542, 543, 548, 553, 572, 574.

²³ Przebieg sporu relacjonuje J. Długosz (*Historiae Polonicae*, t. 5, Kraków 1878, s. 336 n.). Zob. też G r z y w a c z, *Nominacja*, s. 50-52.

politycznej przez jednego z następców Sieneńskiego na arcybiskupstwie gnieźnieńskim – Andrzeja Różę Boryszewskiego. Posłował on tam w połowie lat sześćdziesiątych XV w. z ramienia ówczesnego kierownika kancelarii koronnej, kanclerza i jednocześnie arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Gruszczyńskiego, pozostającego od kilkunastu lat jednym z najbliższych współpracowników Kazimierza Jagiellończyka²⁴. Andrzej Róża dokonał jednak w czasie pobytu w Kurii znacznych malwersacji finansowych na szkodę prymasa i najpewniej nie zrealizował stawianych legacji celów politycznych, zyskując jednak znaczące korzyści na płaszczyźnie własnej kariery kościelnej²⁵. Niełaska pierwszoplanowej osobistości w ówczesnej elicie władzy, w jaką popadł Boryszewski, spowodowała, że do chwili ustąpienia prymasa Gruszczyńskiego z kanclerstwa (1469), nie mógł on na nowo zaistnieć w życiu politycznym²⁶. Dopiero z chwilą objęcia steru kancelarii przez zaprzyjaźnionych z nim Kurozwęckich (nb. podobnie jak Gruszczyński współrodowców Boryszewskiego herbu Poraj) i rychłej śmierci prymasa powrócił do aktywnej służby w dyplomacji²⁷. Niefortunna legacja rzymska kosztowała go jednak wiele. Opóźniła jego karierę państwową o wiele lat, zaś podważone zaufanie musiał odbudowywać w następnych akcjach dyplomatycznych i dopiero w r. 1479 wszedł do kancelarii koronnej jako sekretarz²⁸. Zasługi Boryszewskiego dla monarchii w czasie kolejnych legacji do Rzymu

²⁴ Sułkowska - Kurasiowa, *Polska kancelaria*, s. 10-11; HDP I, s. 440, 450-451, 456, 460-468, 472, 509-510.

²⁵ Jest prawdopodobne, że mógł użyć otrzymanych od prymasa środków na uzyskanie prowizji i ekspektatyw na beneficja kościelne w Polsce, gdyż niebawem po powrocie z Rzymu występuje jako „Sedis Apostolicae Gnesnensis et Cracoviensis canonicus cubicularius” (AAG, A.Cap. Gnesn. B15, k. 246). Przypuszczenie to zdają się potwierdzać doskonale kontakty Boryszewskiego w Rzymie w następnych latach, przejawiające się między innymi powierzeniem mu funkcji kolektora Kamery Apostolskiej (T. Gronicki, *Świętopietrze w Polsce*, Kraków 1908, s. 429; PSB II, s. 359-360). Postać ta nie posiada dotąd oddzielnego studium.

²⁶ Działania podjęte przeciw Boryszewskiemu przez prymasa odnotowują Acta Archiepiscopalia Jana Gruszczyńskiego w lipcu 1468 (Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (dalej cyt.: AAG), A.Cap. A2, k. 38-38b). Dotychczas sądzono za J. Korytkowskim (*Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. II, s. 547), że afera miała miejsce dopiero wiosną 1469 r. (za A.Cap. Gnesn. B 15, t. II, k. 268).

²⁷ Sułkowska - Kurasiowa, *Polska kancelaria*, s. 112.

²⁸ Tamże; J. Wiesiołowski, *Boryszewski Andrzej Róża*, WSB, s. 75. Kanclerzem był wówczas Stanisław Kurozwęcki, zaś sekretarzem wielkim jego młodszy brat Krzesław, związani znajomością z Andrzejem Różą już od czasów studiów na uniwersytecie w Krakowie, w 2. poł. lat pięćdziesiątych XV w. (Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski*, s. 24-32).

(1487, 1493, 1500) i na wielu innych odcinkach działania polskiej dyplomacji (zwłaszcza południowym, węgierskim i mołdawskim) przyniosły mu nie tylko odzyskanie wiarygodności wśród polskiej elity politycznej 2. poł. XV w., ale zapewniły też osobistą zażyłość z synami Kazimierza Jagiellończyka, zwłaszcza z kardynałem Fryderykiem i Janem Olbrachtem²⁹. Bezwzględne oddanie interesom monarchii w perspektywie zapewniło A. Boryszewskiemu akces do ścisłej elity władzy, potrafiło też zatrzeć pamięć o dokonanej niegdyś na szkodę kanclerza i prymasa Gruszczyńskiego defraudacji. Zapewne jednak właśnie to zdarzenie stanowiło przyczynę, która spowodowała, że Andrzej Róża sfinalizował swą karierę publiczną osiągnięciem arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, kiedy zbliżał się już do siedemdziesiątego roku życia i należał do najstarszych nominatów doby jagiellońskiej³⁰.

U schyłku XIV i na początku XV w. zbliżoną pozycję do późniejszego urzędu sekretarza wielkiego posiadał protonotariusz, spełniając nawet niekiedy, jak w przypadku Mikołaja Kurowskiego, rolę faktycznego kierownika kancelarii³¹. Mikołaj Kurowski, bardzo aktywny uczestnik życia politycznego czasów Władysława Jagiełły, odpowiedzialny za bieg prac kancelaryjnych, niezwykle szybko awansował w karierze kościelnej, przechodząc w ciągu niespełna siedmiu lat (1395-1401/02) przez biskupstwa poznańskie i wrocławskie na arcybiskupstwo gnieźnieńskie³². Awanse w karierze państwowej i kościelnej uzyskał też niebawem następca Kurowskiego na stanowisku protonotariusza Mikołaj Trąba (w roku 1402). W następnym roku był już podkanclerzym, w roku 1410 arcybiskupem halickim, a od roku 1412 arcybiskupem gnieźnieńskim³³. W wypadku obydwu podstawą kariery kancela-

²⁹ F. P a p e e, *Boryszewski Andrzej Róża*, PSB II, s. 359-360; J. S m o ł u c h a, *Papiestwo a Polska w latach 1484-1526. Kontakty na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków 1999, passim, (działalność dyplomatyczna Boryszewskiego).

³⁰ Ur. ok. r. 1435. Por. W i e s i o ł o w s k i, *Episkopat*, Aneks, s. 263 n.

³¹ K r z y ż a n i a k o w a, *Kancelaria*, cz. 1, s. 70-75, 151, cz. 2, s. 23-27.

³² Tamże, cz. 2, s. 23-28; PSB XVI, s. 261; S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a, *Dokumenty*, s. 223-225.

³³ K r z y ż a n i a k o w a, *Kancelaria*, cz. 2, s. 39-43; S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a, *Dokumenty*, s. 264-265; PSB XXI, s. 97-99. Dzięki poparciu ze strony króla Trąba uzyskiwał kolejne godności kościelne i stanowiska państwowe mimo nieszlacheckiego pochodzenia, obciążonego dodatkowo przez „defectus natalis” – urodzenie w związku pozamałżeńskim samotnej kobiety z księdzem (Jakubem, duchownym kolegiaty sandomierskiej). Kolejne dyspensy papieskie umożliwiające Trąbie realizację kariery kościelnej były wystawiane na prośbę monarchy i skorelowane z jego planami politycznymi, odnoszącymi się do osoby długoletniego królewskiego współpracownika (*Bullarium Poloniae*, t. III, nr 194, 1075, 1259, 1260; J. K r z y ż a n i a k o w a, *Początki kariery Mikołaja Trąby*, „Roczniki Historyczne”

ryjnej i kościelnej była lojalna służba monarsze i determinacja w urzeczywistnianiu jego koncepcji politycznych, owocująca zaufaniem króla, a w efekcie kolejnymi promocjami, aż do stanowiska sytuującego pod względem prestiżu, zasięgu działania i możliwości finansowych na drugim miejscu po władcy – arcybiskupstwa gnieźnieńskiego³⁴. Drogi kariery wymienionych dostojników stanowią też bardzo znamienny przykład awansu społeczno-politycznego w Polsce pierwszych Jagiellonów, uzyskiwanego na podstawie pracy w kancelarii i aktywności na obejmowanych zasięgiem jej działania obszarach życia publicznego. Mimo iż pochodzili z kręgów społecznych, które dotychczas nie partycypowały w elicie władzy, dzięki bezwzględnemu oddaniu w służbie państwowej, weszli do elitarnego grona decydentów o biegu spraw publicznych i jako „ludzie nowi” w tejże elicie realizowali plany polityczne odpowiadające na wyzwania stojące przed polskimi ośrodkami decyzyjnymi na progu nowego rozdziału w dziejach monarchii – doby unii jagiellońskiej³⁵.

Kierownicze stanowiska w kancelarii królewskiej (kanclerza i podkanclerzego) piastowało dziesięciu arcybiskupów gnieźnieńskich wypromowanych w czasach Andegawenów i Jagiellonów (blisko 48% ogółu – z pominięciem kard. Fryderyka, 55% osób z doświadczeniem kancelaryjnym, zob. tab. nr 2). Urząd podkanclerzego sprawowało sześciu późniejszych arcybiskupów, kanclerza pięciu, jeden z podkanclerzych (Maciej Drzewicki) awansował zamieniając pieczęć na większą³⁶. Kanclerze i podkanclerze wypromowani ostatecznie na arcybiskupstwo gnieźnieńskie stanowią blisko jedną trzecią (31%) duchownych kierowników kancelarii koronnej z lat 1370-1572 (10/ 32 osoby) i blisko czwartą część wszystkich sprawujących te urzędy w tym okresie³⁷.

35(1969), s. 125-135 (tam starsza literatura); t a ż, *Kancelaria*, s. 39-43.

³⁴ Wiele przykładów zaangażowania w sprawy publiczne i dowodów zaufania ze strony króla zamieszczają cytowane wyżej prace J. Krzyżaniakowej. Podobne uwagi dotyczą innego protonotariusza z czasów Władysława Jagiełły, który zrobił błyskotliwą karierę publiczną w 1. poł. XV w. – Zbigniewa Oleśnickiego (biskupa krakowskiego od r. 1423). Por. M. K o c z e r s k a, *Z. Oleśnicki*, PSB XXIII, s. 776 n.

³⁵ Por. G ą s i o r o w s k i, *Rotacja*, s. 264-275. Tam też stosowane przez autora kryteria klasyfikacji do elity władzy, inne przykłady „ludzi awansu” i dróg ich kariery. Charakterystyka „człowieka nowego” (*homo novus*) w elicie władzy uwzględni również jego kreatywny wpływ na kształt tej zbiorowości.

³⁶ *Urzednicy centralni*, s. 54, 108; S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a, *Polska kancelaria*, s. 23, 120; W i e s i o ł o w s k i, *Ambroży Pampowski*, s. 75, 77, 78, 95, 99, 126-129.

³⁷ Jeśli włączymy do tego grona protonotariusza Mikołaja Kurowskiego, kierującego faktycznie kancelarią na przełomie XIV i XV w. to odsetek ten wyniesie dokładnie 33,33%. Biskupami w chwili nominacji kanclerskiej byli natomiast tylko dwaj: Wojciech Jastrzębiec

Taka sama liczba osób kierujących w tym czasie kancelarią uzyskała u szczytu swej kariery godność biskupa krakowskiego (z tymi, którzy przeszli do Gniezna liczba biskupów krakowskich wywodzących się z kierowniczego personelu kancelarii wzrosła do 12). Dla czterech finalną godnością było biskupstwo wrocławskie, chociaż „przeszło” przez nie dziewięciu, a razem z protonotariuszem M. Kurowskim dziesięciu kierowników kancelarii, czyli tyłu, ilu zasiadło finalnie w Krakowie. Dla trzech uwieńczeniem kariery było biskupstwo poznańskie, które objęło w tym okresie pięciu kierowników kancelarii. Na stolicach biskupich poza Gnieznom zakończyło w sumie swą karierę 17 osób, czyli nieco ponad połowa (53%) wszystkich duchownych kierowników kancelarii koronnej. Nominacji biskupiej nie uzyskało jedynie pięciu z trzydziestu dwóch duchownych kanclerzy i podkanclerzych z lat 1370-1572³⁸.

Kierownicy kancelarii koronnej (kanclerze i podkanclerze oraz protonotariusz M. Kurowski), wypromowani na arcybiskupstwo gnieźnieńskie, stali na czele tej centralnej instytucji polskiej monarchii przez 81 lat za panowania Andegawenów i Jagiellonów (40% całego okresu)³⁹. Czas zarządzania kancelarią przez osoby wypromowane w efekcie swej kariery na arcybiskupstwo gnieźnieńskie sukcesywnie kurczy się w miarę zbliżania się ku schyłkowi epoki jagiellońskiej. O ile w latach 1370-1444 osoby mianowane później arcybiskupami kierowały kancelarią przez 42 lata (57% tego okresu), o tyle w czasach Kazimierza Jagiellończyka i dwóch jego bezpośrednich następców (1447-1506) przez 23 lata (40% tego okresu), zaś za rządów dwóch ostatnich Jagiellonów tylko przez 16 lat (24% tego okresu). Wysokie, kierownicze stanowiska w kancelarii koronnej stawały się w XVI w. w coraz mniejszym stopniu dźwignią awansu na arcybiskupstwo gnieźnieńskie, chociaż środowisko kancelaryjne nadal pozostawało podstawowym, niemal wyłącznym miej-

– biskupem poznańskim i Jan Gruszczyński – biskupem kujawskim. Maciej Drzewicki był w czasie nominacji kanclerskiej biskupem przemyskim, ale już od r. 1501 (jeszcze przed uzyskaniem sakry) był podkanclerzym.

³⁸ Obliczenia na podstawie spisu *Urzędnicy centralni*, s. 52-55, 106-109. Nominacje biskupie wszystkich pracowników kancelarii koronnej Andegawenów i Jagiellonów zasługują na odrębne opracowanie, bliższej prezentacji wymaga zwłaszcza wykształcony w tym czasie mechanizm „wędrowki przez biskupstwa” (oczywiście w odniesieniu do całego episkopatu, nie tylko byłych pracowników kancelarii).

³⁹ Kierowali nią samodzielnie lub z aktualnym drugim pieczętarnem w latach 1370-1374, 1393-1423, 1428-1436, 1455-1469, 1472-1476, 1501-1515, 1552-1559 (zob. *Urzędnicy centralni*, s. 52-55, 106-109).

scem rekrutacji kolejnych metropolitów⁴⁰. Za panowania Zygmunta Starego i jego syna finalną godnością kościelną dla byłych kanclerzy i podkanclerzych było częściej biskupstwo krakowskie (pięć razy – P. Tomicki, J. Chojeński, S. Maciejowski, F. Padniewski, F. Krasieński; stolica metropolitalna trzy – J. Łaski, M. Drzewicki, J. Przerębski)⁴¹. Zjawisko polegające na spadku liczby nominowanych na arcybiskupów pieczętarzy z czasów panowania ostatnich Jagiellonów było w znacznym stopniu uzależnione od przemian następujących wówczas w składzie personelu kancelaryjnego, wśród którego wzrasta odsetek osób świeckich, zwłaszcza na stanowiskach kanclerskich. Zwiększenie liczby świeckich kierowników kancelarii stanowiło pochodną przemian prawnych, które nastąpiły w pierwszych latach XVI w. Ten stan rzeczy zaczęła normalizować, począwszy od roku 1507, konstytucja, która zobowiązywała monarchę do tego, aby jedno ze stanowisk kanclerskich obsadzał zawsze osobą świecką, ze względu na sprawy, których nie wypadało prowadzić osobom duchownym⁴². W wyniku realizacji tego prawa zmniejszyła się liczba duchownych kierowników kancelarii, a tym samym grono wysokich urzędników państwowych, dla których zarezerwowano w roku 1504 pierwszeństwo w uzyskiwaniu intratnych godności kościelnych (przepis dotyczył kanclerza, podkanclerzego i sekretarza wielkiego), wprowadzając jednocześnie postanowienie określone jako *incompatibilitas* i zakazujące między innymi łączenia najbardziej prestiżowych stanowisk kościelnych (arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, biskupstw: krakowskiego, wrocławskiego, poznańskiego i płockiego) ze stanowiskami kierowniczymi w kancelarii⁴³. Nowy stan

⁴⁰ Wyjątek stanowi protegowany Bony Piotr Gamrat (1540-1545) oraz po części, krótko związany z kancelarią królewską inny współpracownik królowej, Mikołaj Dzierzgowski (1545/6-1559). Bona wprowadziła też swych protegowanych, T. Sobockiego i M. Grabię, na stanowiska kanclerskie (W y c z a ń s k i, *Sekretarze*, s. 135).

⁴¹ Obliczenia na podstawie spisu *Urzednicy centralni*, s. 52-55, 106-109. Należy też wśród przyczyn preferowania Krakowa przez duchownych kierowników kancelarii tego okresu brać pod uwagę, oprócz czynników natury politycznej, również atrakcyjność kulturalną renesansowej stolicy monarchii jagiellońskiej, w porównaniu z którą Gniezno jawiło się jako ośrodek prowincjonalny i peryferyjny. Wymownym przykładem takiego stosunku jest list A. Krzyckiego do jego wuja i protektora P. Tomickiego z r. 1520, w którym ten pierwszy zastrzega, aby adresat przy planowaniu dla niego kolejnych promocji pomijał koniecznie Gniezno, do którego to miasta autor listu czuje dziwny i niewytłumaczalny wstręt. Na pewno nie posiadało ono zbyt wiele z atmosfery, która przyciągała poetę Krzyckiego, a niewątpliwie też innych duchownych polityków z kręgu dworu i kancelarii, do stolicy (*Acta Tomiciana*, t. V, s. 239-240; por. K o r y t k o w s k i, *Arcybiskupi*, t. III, s. 10-11).

⁴² Vol. Leg, t. I, s. 361.

⁴³ Tamże, s. 296. A. Wyczański (*Sekretarze*, s. 141 n.) uważa, że zasadę tę rozciągnięto

prawny wykorzystał niebawem Zygmunt Stary dla uwolnienia się od kanclerza Jana Łaskiego, mianowanego w roku 1510 arcybiskupem gnieźnieńskim⁴⁴. Praktyka odsuwania z kancelarii pod pozorem awansu w karierze kościelnej nie była oczywiście żadną nowością czasów zygmunto-wskich. Znalazła ona już swoje zastosowanie w wypadku pierwszego z interesującej nas grupy arcybiskupa – Janusza Suchywilka, a później również w jakimś stopniu Mikołaja Trąby i Wojciecha Jastrzębca. Nie zadziałała w wypadku Zbigniewa Oleśnickiego w roku 1436, kiedy część niechętnych dostojników zamierzała go w ten sposób odsunąć od centrum życia politycznego i ograniczyć jego wpływ na małoletniego króla Władysława III. Niemal w każdym wypadku motywacje decydentów, okoliczności promocji i postawa samego nominata nie są do końca przejrzyste⁴⁵.

Łączenie stanowiska kanclerskiego z godnością metropolity gnieźnieńskiego nigdy nie było ani częste, ani długotrwałe. Najdłużej arcybiskupstwo kumulował wraz ze stanowiskiem kanclerza Jan Gruszczyński (1464-1469)⁴⁶. W XVI w. awansowani na stanowiska objęte prawem o *inkompatibiliach* kierownicy kancelarii składali pieczęć na pierwszym sejmie po nominacji⁴⁷. Ujęty w normę prawną w roku 1504 system promowania duchownych zwierzchników kancelarii skutecznie zapobiegał skupieniu najwyższych urzędów państwowych i kościelnych w jednym ręku. Wyjątek stanowią wzmiankowane kumulacje pieczęci i biskupstwa krakowskiego z czasów Zygmunta Starego (zob. przyp. 44). W wyniku wprowadzonych w latach 1504-1507 innowacji prawnych udział duchownych w grupie kierowników kancelarii koronnej, który wśród nominatów z lat 1370-1503 wynosił 83%, spada za dwóch ostatnich Jagiellonów do 54%⁴⁸. Wobec tego nie dziwi zmniejszający się udział

też z biegiem czasu na sekretarzy królewskich. Stąd najpewniej tak szybkie włączenie w mechanizm awansów na kolejne stolice biskupie nie objętych postanowieniami konstytucji o inkompatibiliach – tzw. biskupstw ruskich (dotąd wykorzystywano na tej drodze przechodzenia na coraz bogatsze stolice zazwyczaj tylko Lwów i Przemyśl i to niekonsekwentnie).

⁴⁴ Postanowienia konstytucji o inkompatibiliach potwierdził król w r. 1507, przystając jednocześnie na wspomnianą zasadę równych proporcji w kierowaniu przez świeckich i duchownych pracami kancelarii (Vol Leg, t. I, s. 359; HDP I, s. 731). Nie przeszkodziło mu to w ignorowaniu jej postanowień w okresie późniejszym, np. w odniesieniu do P. Tomickiego, podkanclerzego (1515-1535) i biskupa poznańskiego, a następnie krakowskiego (*Urzędnicy centralni*, s. 210).

⁴⁵ Por. G a s i o r o w s k i, *Arcybiskupi*, s. 98.

⁴⁶ S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a, *Polska kancelaria*, s. 212-213; PSB IX, s. 56-57.

⁴⁷ D y b k o w a, dz. cyt., s. 122.

⁴⁸ Obliczenia na podstawie spisu *Urzędnicy centralni*, s. 52-55, 106-109. Dla całego

przedstawiciele kierowniczej kadry kancelaryjnej w grupie pochodzących z tego okresu nominatów na arcybiskupstwo gnieźnieńskie.

Żaden z arcybiskupów gnieźnieńskich wywodzących się z personelu kancelarii królewskiej nie przeszedł w tej instytucji wszystkich szczebli kariery urzędniczej (por. tab. nr 2). Najpełniejsza była „wędrówka” w obrębie tej hierarchii Zbigniewa Oleśnickiego Młodszego (pisarz 1461, sekretarz 1469, sekretarz wielki 1472, podkanclerzy 1472)⁴⁹, Jana Łaskiego (skryba 1486, sekretarz 1502, sekretarz wielki 1502-1503, kanclerz 1503-1510)⁵⁰ i Macieja Drzewickiego (sekretarz 1492, sekretarz wielki 1497, 1499, podkanclerzy 1501-1511, kanclerz 1511-1515)⁵¹. Tylko jeden urząd, nadto niezwykle krótko, sprawowali – Mikołaj Dzierzgowski (notariusza)⁵² oraz Wincenty Kot z Dębna, który awansował w roku 1434 ze stanowiska wychowawcy synów królewskich prosto na podkanclerzego⁵³.

W prezentacji praktyki kancelaryjnej nie można pominąć też urzędu usytuowanego poza kancelarią królewską, ale torującego zwykle do niej dostęp. Funkcję taką spełniał bowiem w odniesieniu do wszystkich osób, które go

okresu (1370-1572) udział świeckich i duchownych w grupie kierowników kancelarii koronnej wynosi 25 i 75%.

⁴⁹ Karierę Oleśnickiego rekonstruuje I. Sułkowska-Kurasiowa (*Polska kancelaria*, s. 16, 145). Tu powtarzany we wszystkich biogramach tego arcybiskupa błąd (por. PSB XXIII, s. 784; Wiesiołowski, *Episkopat*, s. 268) w datowaniu objęcia urzędu pisarza na r. 1451 (za J. Fijałkiem, wg jego papierów przechowywanych w Bibliotece PAN w Krakowie). Najpewniej chodzi o rok 1461, czyli następny po ukończeniu studiów w Krakowie (*Statuta nec non liber promotionum*, f. 50), gdyż w r. 1451 Zbigniew liczył zaledwie 10-12 lat. Problem wynika z błędnego datowania narodzin późniejszego podkanclerzego i prymasa na ok. 1430 r. (Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria*, s. 145; PSB XXIII, s. 784). Datacja ta jest nie do utrzymania, gdyż w tym roku żył jeszcze jego starszy brat imiennik, który w myśl układu ojca Zbigniewa – Jana zw. Głowaczem ze Spytkiem Melsztyńskim z r. 1434 miał zostać ożeniony z bratanicą Spytka, ale ślub odłożono o siedem lat, zapewne z powodu małoletności Zbigniewa, jednak układ rozwiązano w r. 1441 z powodu śmierci Zbigniewa. (por. M. Koczerska, *Oleśnicki Jan zwany Głowaczem*, PSB XXIII, s. 765-766). Bardziej prawdopodobna jest data narodzin podawana przez J. Wiesiołowskiego (*Episkopat*, s. 268) – r. 1439. Prawdopodobnie nastąpiło to ok. r. 1440 skoro Długosz, w stosunku do tej postaci najpewniej wiarygodny, podaje, że w chwili obejmowania biskupstwa włocławskiego w r. 1473 Zbigniew był człowiekiem, który niedawno przekroczył trzydzieści lat (*Catalogus Episcoporum Wladislaviensium*, w: *Opera omnia*, t. I, s. 544).

⁵⁰ Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria*, s. 22, 174 (tu szersza bibliografia).

⁵¹ Tamże, s. 23, 120.

⁵² PSB VI, s. 145.

⁵³ Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty*, s. 221; PSB XIV, s. 451.

sprawowały w badanej grupie, urząd kanclerza/sekretarza królowej (zob. tab. 2). Czterej jego posiadacze szybko też awansowali na kolejne szczeble kariery kościelnej, najbardziej efektywnie Wojciech Jastrzębiec, bezpośrednio na biskupstwo poznańskie⁵⁴.

Tab. 3. Wykształcenie a wiek awansowania w karierze kancelaryjnej*

Wykształcenie	Wiek rozpoczęcia kontaktów z aparatem państwowym (średnia)	Wiek rozpoczęcia kariery kancelaryjnej (średnia)	Wiek nominacji na stanowisko kanclerskie (średnia)	Osoby
Graduowani prawnicy (doktorzy i bakałarze dekretów)	22,3	23,6	34	J. Suchywilk (doktor dekr., Bolonia) W. Oporowski (doktor dekr., Wiedeń-Padwa) J. Przerębski (bakałarz dekr., Padwa)
Studenci prawa	22	22	–	1. Sieneński (prawo, Rzym?)
Mgr i bacc. artium	28,5	31	34,5 (dotyczy dwóch osób: 2, 4)	1. M. Kurowski (mgr, Praga) 2. W. Kot z Dębna (mgr, Kraków) 3. J. Sprowski (bakałarz, Kraków) 4. Z. Oleśnicki (mgr, Kraków) 5. A. Róża Boryszewski (mgr, Kraków)
Studenci artium	31	31	50 (tylko 1 osoba – J. Gruszyński)	J. Gruszyński, A. Krzycki, J. Latański, J. Uchański, M. Dzierzgowski
Bez studiów	27	30,5	44	M. Trąba, W. Jastrzębiec, J. Łaski, M. Drzewicki
Ogółem	28	29	38	

* Tabela opracowana na podstawie pozycji cytowanych w przypisie 2 i 5.

Karierę kancelaryjną torującą drogę do arcybiskupstwa gnieźnieńskiego warunkowały różne czynniki. Szczególnie istotny wpływ posiadało wykształcenie. (zob. tab. nr 3). W najmłodszym wieku współpracę z aparatem państwowym i karierę kancelaryjną rozpoczynali graduowani prawnicy (odpowiednie średnie 22 i 23 lata). Wszyscy osiągnęli stanowiska kanclerskie również w bardzo młodym wieku, średnio ok. 34 roku życia⁵⁵. Należy pod-

⁵⁴ G. L i c h o ņ c z a k - N u r e k, *Wojciech herbu Jastrzębiec, arcybiskup i mąż stanu*, Kraków 1996, s. 22-27.

⁵⁵ Stanowiska kanclerskie piastowali wcześniej wszyscy posiadacze stopni naukowych

kreślić, że tak wysokie wykształcenie posiadali w badanej grupie arcybiskupów jedynie ci, którzy wywodzili się z rodzin możnowładczych (Suchywilk, Oporowski, Przerębski), żaden zaś przedstawiciel grupy osób bez studiów i bez ukończenia studiów zdobyciem stopni naukowych nie pochodził z możnowładztwa. Skoncentrowany w krótkim czasie przebieg kariery prawników wynikał więc najpewniej także z koincydencji obydwu wymienionych czynników (wysokich kwalifikacji i pochodzenia). Graduowani absolwenci sztuk wyzwolonych rozpoczynali karierę państwową po przekroczeniu 28 roku życia, wchodząc do kancelarii średnio w wieku 31 lat. Kierownicze stanowiska w kancelarii dwaj z nich osiągnęli w wieku zbliżonym do prawników, zaś jeden (Mikołaj Kurowski) w wieku ok. 28 lat – stanowisko protonotariusza.

Arcybiskupi, którzy nie sfinalizowali studiów na wydziale *artium* uzyskaniem stopni naukowych, wchodzili do kancelarii w wieku ok. 31 lat, ale tylko jeden z nich (na pięciu) doszedł do stanowiska kanclerza, znamienne, że jako człowiek pięćdziesięcioletni. Osoby bez poświadczonych źródłowo studiów nawiązywały kontakty z aparatem państwowym średnio w wieku ok. 27 lat, zaś pierwsze stanowisko w kancelarii otrzymywały niebawem po przekroczeniu 30 roku życia, podobnie jak absolwenci *artium*. Należy zaznaczyć, że w tej grupie znalazły się postaci tej miary co M. Trąba, W. Jastrzębiec, J. Łaski oraz M. Drzewicki. Każdy z nich piastował przez wiele lat urząd kanclerza lub podkanclerzego, charakterystyczny jest wszakże średni wiek uzyskiwania tej nominacji, wynoszący ponad 40 lat (44 l.).

W skali całej grupy arcybiskupów gnieźnieńskich nominowanych w latach 1374-1562, posiadających w swej karierze doświadczenie kancelaryjne, średni wiek nawiązywania pierwszych kontaktów z aparatem państwowym wynosił ok. 28 lat, zaś rozpoczęcia pracy w kancelarii – 29. Statystyczny kanclerz lub podkanclerzy, który uwieńczył swą karierę godnością arcybiskupa gnieźnieńskiego, uzyskiwał kierownicze stanowisko w kancelarii po dziesięciu latach od nawiązania współpracy z aparatem państwowym, w wieku ok. 38 lat.

Czas trwania pracy kancelaryjnej był u przedstawicieli badanej zbiorowości bardzo zróżnicowany i wynosił od 2 w przypadku Wincentego Kota z Dębna do 30 lat w wypadku Jana Gruszczyńskiego. Średnia długość okresu pracy w kancelarii koronnej wynosiła niespełna 17 lat i była o 8 lat krótsza od

z zakresu prawa, prekonizowani w l. 1370-1572 na arcybiskupstwo gnieźnieńskie. Dobrogost Nowodworski (1394-1401), nie był urzędnikiem w kancelarii Andegawenów bądź Jagiellonów, ale w l. 1368-1374 kierował kancelarią księcia mazowieckiego Siemowita III (O ż ó g, *Intelektualiści*, s. 129, J. G r a b o w s k i, *Kancelarie i dokumenty książąt mazowieckich w latach 1341-1381*, Warszawa 1999, tam obszerniejsza nota bibliograficzna).

średniego okresu współpracy z aparatem państwowym przed nominacją na arcybiskupstwo. Stanowisko kanclerskie najkrócej zajmował W. Kot (2 lata), zaś najdłużej J. Suchywilk (ok. 17 lat, w tym blisko 14 lat za panowania Kazimierza Wielkiego), M. Drzewicki (podkanclerstwo i kanclerstwo przez 14 lat) i J. Gruszczyński (14 lat). Średni czas pełnienia kierowniczej funkcji w kancelarii wynosił nieco ponad 9 lat. Nominacja arcybiskupia była osiągnięta średnio w wieku niespełna 54 lat (bez uwzględniania nietypowego wieku kard. Fryderyka), średnia ta nie różniła się zbyt wiele w grupie osób, które przeszły przez kancelarię i pozostałych (ponad 56 lat). Zauważalny jest jedynie, podobnie jak w wypadku nominacji na stanowiska kanclerskie, szybszy awans dobrze wykształconych synów możnowładców⁵⁶.

Mało zbadany, ale najwyraźniej niezwykle istotny czynnik decydujący o przebiegu kariery publicznej, w tym urzędniczej w kancelarii koronnej, stanowiły protekcje i powiązania rodzinne. Istnienie tego czynnika na drodze kariery w kancelarii oraz znacząca rola związków krewniczych są charakterystyczne dla zdecydowanej większości arcybiskupów z doświadczeniem kancelaryjnym. Najbardziej wyraziste przykłady protekcji wpływowych w kancelarii i elicie władzy krewnych i przyjaciół obserwujemy w karierach: Janusza Suchywilka (protektor – wuj Jarosław Bogoria ze Skotnik arcybiskup gnieźnieński w l. 1342-1374), Władysława Oporowskiego (prymas Mikołaj Trąba), Jana Odrowąża Sprowskiego (podkanclerzy Piotr Woda ze Szczekocin h. Odrowąż), Zbigniewa Oleśnickiego Mł. i Jakuba z Sienna (przede wszystkim kard. Z. Oleśnicki), Jana Łaskiego (bracia kanclerze Stanisław i Krzesław Kurozwęccy), Macieja Drzewickiego (Filip Kallimach), Andrzeja Krzyckiego (Jan Lubrański biskup poznański oraz Piotr Tomicki podkanclerzy i biskup krakowski), Jana Latalskiego (Uriel z Górki biskup poznański), Piotra Gamrata (biskup płocki Erazm Ciołek, później sama królowa Bona), Jana Przerębskiego (biskup płocki / krakowski i kanclerz Samuel Maciejowski) i Jakuba Uchańskiego (Andrzej Tęczyński, Sebastian Branicki)⁵⁷. Protekcje te ułatwiały, a często wręcz warunkowały nie tylko awanse na kolejne stanowiska kancelaryjne, ale również promocje na dobrze uposażone godności kościelne. Podane wyżej wstępne obserwacje należałoby poprzeć jednak

⁵⁶ Obliczenia na podstawie spisu urzędników i danych na temat wieku podawanych w pracach cytowanych w przypisie 2 i 3.

⁵⁷ Wyraźny obraz mechanizmów i charakteru udzielanego poparcia dają „Acta episcopalia” biskupów-protektorów, wykorzystywane dotychczas w celu takich obserwacji tylko w znikomym stopniu. Zob. np.: AAP, AE III-V (Uriela z Górki i Jana Lubrańskiego); ADW, ABKPI, 1 (Krzesława z Kurozwęk); AKMK, A. Episc. Crac. 25-27 (Samuela Maciejowskiego).

pogłębionymi badaniami nad pochodzeniem, stosunkami genealogicznymi i licznymi nieformalnymi kontaktami kolejnych arcybiskupów, nawiązanymi w trakcie studiów i na kolejnych etapach drogi kariery.

Kariera państwowa i kościelna metropolitów gnieźnieńskich w okresie poprzedzającym promocję na arcybiskupstwo oparta była w decydującej mierze na współdziałaniu z monarchą w realizacji jego programu politycznego. Niewątpliwie stwarzała też szerokie możliwości urzeczywistnienia własnych aspiracji i stanowiła atrakcyjną ofertę dla zdolnych przedstawicieli duchowieństwa, którzy, w zamian za zaangażowanie w sprawy publiczne oraz lojalność wobec króla, mogli liczyć na współdziałanie w kształtowaniu bieżącej polityki i wysokie urzędy państwowe, przede wszystkim w kancelarii, pozostającej nieustannie środowiskiem awansu na drodze prowadzącej do najwyższych godności kościelnych, w tym do stolicy metropolitalnej w Gnieźnie. Pragmatyczny stosunek do rzeczywistości politycznej, wyraźnie reprezentowany na drodze kariery przez późniejszych arcybiskupów gnieźnieńskich, wpływał na profil tego zaangażowania, które najczęściej koncentrowało się wokół kluczowych problemów politycznych kraju. Największa aktywność na wszystkich płaszczyznach działalności w aparacie państwowym przypada zawsze na okres sprawowania wysokich urzędów kancelaryjnych.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE (cytowane)

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAG):

Acta Archiepiscopalia Jana Gruszczyńskiego (1465-1473), A. Cap. A2;
Acta Capituli Gnesnensis (1449-1480), A. Cap. B15.

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (AAP):

Acta Episcopalia (AE III, IV, V).

Archiwum Diecezjalne we Wrocławiu (ADW):

Acta Episcopalia (ABKP I, 1).

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMK):

Acta Episcopalia (A. Episc.Crac. 25-27).

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Acta Tomiciana V.

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, wyd. A. Chmiel, t. I-II, Kraków 1887-1892.

Analecta Romana quae historiam Poloniae saeculi XVI illustrant, wyd. J. Korzeniewski, w: *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. XV, Kraków 1894.

Bullarium Poloniae, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, t. III-V, Rzym-Lublin 1988-1995.

D ł u g o s z J., *Catalogus Episcoporum Vladislaviensium*, w: *tenże*, *Opera omnia*, t. I, Kraków 1887.

D ł u g o s z J., *Historiae Polonicae libri XII*, t. 3-5, w: *tenże*, *Opera omnia*, t. XII-XIV, Kraków 1876-1878.

Matricularum Regni Poloniae Summaria, cz. 1-5, Warszawa 1905-1961.

Rachunki dworu królewskiego 1544-1547, wyd. A. Chmiel, Kraków 1911.

Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate Jagiellonica ab a. 1402 ad a. 1849, wyd. J. Muczkowski, Kraków 1849.

Volumina legum, t. I, Petersburg 1859.

Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1526-1529, oprac. i wyd. B. Przybyszewski, [Źródła do dziejów Wawelu t. X, cz. 1], Kraków 1984.

LITERATURA

B i e n i a k J., *Urząd jako droga awansu w średniowiecznej Polsce (tezy)*, w: *Pamiętnik XII. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, cz. 2, Katowice 1979.

D y b k o w a A., *O powoływaniu biskupów za panowania Zygmunta Augusta*, w: *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV-XVIII w.*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994, s. 116-142.

F a ł k o w s k i W., *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka 1447-1492. Studium aspektów politycznych*, Warszawa 1992.

G a s i o r o w s k i A., *Arcybiskupi gnieźnieńscy w Polsce pierwszych Jagiellońców*, „*Roczniki Historyczne*” 59(1993), s. 93-109.

G a s i o r o w s k i A., *Rotacja elity władzy w Polsce średniowiecznej*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S. Kuczyński, t. I, Warszawa 1981, s. 264-290.

G r a b o w s k i J., *Kancelarie i dokumenty książąt mazowieckich w latach 1341-1381*, Warszawa 1999.

G r o m n i c k i T., *Świętopietrze w Polsce*, Kraków 1908.

G r z y w a c z J., *Nominacja biskupów w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 1960.

H a r t l e b K., *Piotr Gamrat w świetle nieznanego życiorysu*, Lwów 1928.

Historia dyplomacji polskiej, t. I, red. M. Biskup, Warszawa 1980.

- K ł o c z o w s k i J., Biskupi i kapituły w dziele Janka z Czarnkowa, w: *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, red. H. Chłopocka i in., Poznań 1984, s. 208-212.
- K o r y t k o w s k i J., Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy..., t. I-III, Poznań 1888-1889.
- K r z y ż a n i a k o w a J., Kancelaria królewska Władysława Jagiełły, cz. 1-2, Poznań 1979.
- K r z y ż a n i a k o w a J., Początki kariery Mikołaja Trąby, „Roczniki Historyczne” 35(1969), s. 125-135.
- L i c h o ņ c z a k – N u r e k G., Wojciech herbu Jastrzębiec, arcybiskup i mąż stanu, Kraków 1996.
- L i k o w s k i H., Powstanie godności prymasowskiej arcybiskupów gnieźnieńskich, „Przegląd Historyczny” 19(1915).
- N o w a c k i J., De archiepiscopi Gnesnensis dignitate ac praerogativa primatiali, „Collectanea Theologica” 18(1937), s. 616-700.
- Polski słownik biograficzny, t. I-, Kraków 1935-.
- O ż ó g K., Intelktualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306-1382, Kraków 1995.
- P o c i e c h a W., Królowa Bona (1492-1557). Czasy i ludzie Odrodzenia, t. I-III, Poznań 1949-1958.
- S a w i c k i J., Arcybiskupi metropolici gnieźnieńscy, w: *Chronologia polska*, red. B. Włodarski, Warszawa 1957.
- S m o ł u c h a J., Papiestwo a Polska w latach 1484-1526. Kontakty na tle zagrożenia tureckiego, Kraków 1999.
- S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a I., Dokumenty królewskie i ich funkcje w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370-1444, Warszawa 1977.
- S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a I., Polska kancelaria królewska w latach 1447-1506, Wrocław 1967.
- Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII w. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Urzednicy małopolscy XII-XV wieku. Spisy, oprac. J. Kurtyka i in., Wrocław 1990.
- W a r ę ż a k J., Rozwój uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w średniowieczu, Lwów 1929.
- W d o w i s z e w s k i Z., Genealogia Jagiellonów, Warszawa 1968.
- Wielkopolski słownik biograficzny, Warszawa 1981.
- W i e s i o ł o w s k i J., Ambroży Pampowski – starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie Średniowiecza i Odrodzenia, Warszawa 1976.
- W i e s i o ł o w s k i J., Episkopat Polski w XV wieku jako grupa społeczna, w: *Społeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S. Kuczyński, t. IV, Warszawa 1990, s. 236-295.
- W y c z a ņ s k i A., Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506-1548), Warszawa 1990.
- W y c z a ņ s k i A., Polityka i Kościół w dobie Odrodzenia. Nominacje biskupie Zygmunta Starego, w: *Kultura polska a kultura europejska*, Warszawa 1987, s. 61-68.
- Ż y t k o w i c z L., Studia nad gospodarstwem wiejskim w dobrach kościelnych w XVI wieku, Warszawa 1962.

THE ROYAL CHANCELLERY OF THE ANGEVINS AND JAGIELLOS
AS A CIRCLE FROM WHICH TO BE PROMOTED ON ONE'S WAY
TO BECOME THE GNIEZNO ARCHBISHOP

S u m m a r y

The Polish Royal Chancellery of the Angevins and Jagiellos (1370-1572), as the central institution of the King's executive power, was the basic circle in which to enter on one's State and Church career that lead, based on a loyal service to the ruler, to high State offices and Church dignities. The monarch, who, starting from the end of the 14th century, had an ever-greater influence on nominations to the bishop's position, in the sixties of the 15th century finally gained advantage over other factors competing for this capacity. His creative role in forming the composition of the Episcopate also included the highest position in the Polish Church – the Metropolitan See in Gniezno where from 1418 the Primate of Poland resided. The Gniezno Archbishop who was only second to the Monarch as far as prestige, wealth and territorial range of his power were concerned, belonged to the close elite of power in Poland at the close of the Middle Ages and at the threshold of the modern times.

In the years 1374-1562 the Gniezno Archbishopric was governed by 22 dignitaries of which 18 had worked in the Crown Chancellery at one stage of their career. The later archbishops may be found at all the grades of the Chancellery career. The average time of work in the Chancellery for this group was nearly 17 years. The executive posts (those of Chancellor and Deputy Chancellor) were held by 10 people altogether, that is 55% of the Archbishops who had Chancellery experience. The average length of time of staying at such a post was a little over 9 years. The post of the Secretary was the most often held office: 12 people had held it. At least one third of the latter ones were next promoted to the office of the Great Secretary which was the third most important in the Chancellery hierarchy.

The average age at which the Chancellery career was begun was 29, and the average age of promotion to the post of the Chancellor – 38. The average age of appointment to the position of Archbishop was 53 and it is not significantly different from the age of those people who had not had any Chancellery experience. The factor that accelerated promotions was education, especially studies in law crowned with obtaining a degree, accompanied by a mag-nate family background.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: arcybiskupstwo gnieźnieńskie, kancelaria koronna (królewska) /urzędy kancelaryjne, kariera, nominacja, promocja.

Key words: Gniezno Archbishopric, Crown (King's) chancellery, Chancellery offices, nomination, promotion.